

Daniel Solander
botaniker och världsomseglare
1733 - 1782

En sammanställning av
Barbro & Ivar Gustafsson

Solanderiana 2:2003
Solanderföreningens skriftserie

Barndom

Daniel Solander

föddes den 19 februari 1733 i Öjebyn där hans far Carl var präst. När Daniel föddes bodde familjen troligtvis i den s.k. Kaplansgården men flyttade senare till Björklunda komministerboställe som farfadern 1738 hade köpt. Här tillbringade Daniel sin barndomstid. Sin utbildning fick han vid Piteå trivialskola, som låg vid Rådhusstorget och som hade byggts upp på nytt sedan ryssarna bränt staden 1721. Vid trivialskolan studerade man tre huvudområden: *grammatik*, *retorik* (talekonst) och *dialektik* (ung. diskussionskonst).. Daniel presterade utmärkta studieresultat och vid sju ton års ålder var det dags för honom att ge sig iväg till Uppsala för vidare studier.

Kaplansgården, där Daniel Solander troligen föddes och tillbringade sina första år revs tvärr 1958. Den låg söder om kyrkan intill nuvarande Affärsgatan och Sockengränd.

I Uppsala

År 1750 skrevs sjuttonårige Daniel Solander in som student vid Uppsala universitet. Han studerade naturalhistoria med blomsterkungen Carl von Linné som lärare. Under studietiden i Uppsala bodde Daniel hos sin farbror, som också hette Daniel Solander och som var juridikprofessor. Linné kände Daniels föräldrar, eftersom han 1732, under sin lappländska resa, bodde några nätter i Solanders föräldrahem i Öjebyn. Daniel behandlades nästan som ett barn i huset hemma hos Linné och förälskade sig också i Linnés äldsta dotter Elizabeth Christina.

Carl von Linné
1707 - 1778

Under uppsalatiden gjorde Daniel bara ett par besök hemma i Piteå: sommaren 1753 då han fjällvandrade över till Rörstad vid norska atlantkusten och sommaren 1755 då han botaniserade längs Tornedalen ända upp till Torneträsk.

Engelska vetenskapsmän hade länge försökt få Linné att skicka någon av sina främsta lärjungar till England, för att sprida kunskap om Linnés nya system för klassificering av växter, *Systema naturae*. Det blev Daniel Solander som fick den uppgiften och i april 1759 påbörjade han den resa, som så småningom skulle leda honom runt hela klotet men aldrig tillbaka till Sverige och Piteå.

I England

I april 1759 startade Solander sin resa till England. I Skåne insjuknade han i malaria och först den 29 juni 1760 kom han fram till London. Under tiden hade hans far avlidit hemma i Piteå.

Solander lärde sig snabbt tala engelska och fick många inflytelserika vänner (bl.a. amerikanen Benjamin Franklin, som uppfann åskledaren). 1762 blev han invald i Royal Society (engelska vetenskapsakademien) och fick även en tjänst vid British Museum.

Joseph Banks
1743 - 1820

1764 blev Solander bekant med den förmögne Joseph Banks, som var mycket intresserad av naturvetenskap. Royal Society beslutade att sända iväg en expedition, som på Tahiti skulle iaktta planeten Venus passage framför solen, men som även skulle söka efter en okänd kontinent på södra halvklotet. Banks lyckades få tillstånd att tillsammans med några medarbetare få följa med på resan. Daniel Solander var en av dessa, som på skeppet *Endeavour*, under befäl av kapten *James Cook*, år 1768 gav sig ut på en världsomsegling, som bl.a. ledde fram till utforskandet av Nya Zeeland och upptäckten av Nya Hollands (Australiens) ostkust.

Madeira

26 augusti 1768 avseglade "Endeavour" från Plymouth. Första anhalten på resan var den portugisiska ön Madeira. Dit anlände skeppet 13 september. Ön besöktes på 1700-talet flitigt av skepp, som bunkrade vatten och proviant. Dess frodiga natur och eviga sommargrönka tilltalade Solander. Tillsammans med Banks besökte han öns sevärdheter och samlade plantor och insekter. Vistelsen på Madeira varade i sex dagar. Därifrån gick färden mot Kanarieöarna och sedan åt sydväst.

James Cook
1728-1779

Rio de Janeiro

13 november seglade "Endeavour" in mot Rio de Janeiro på Sydamerikas östkust. Tyvärr blev mottagandet inte så vänligt som besättningen väntat sig. Den portugisiske vicekungen gav endast Cook tillstånd att gå iland. Medan man bunkrade färskvatten och proviant bevakades skeppet av en vaktstyrka. Solander och Banks lyckades några gånger ta sig iland och samla växter, och de mutade också en officer i vaktstyrkan att smugla växter och insekter till skeppet. Solander berättar i ett brev att staden hade nästan en halv miljon invånare, varav endast en tiondel var vita. Endeavour avseglade 7 december.

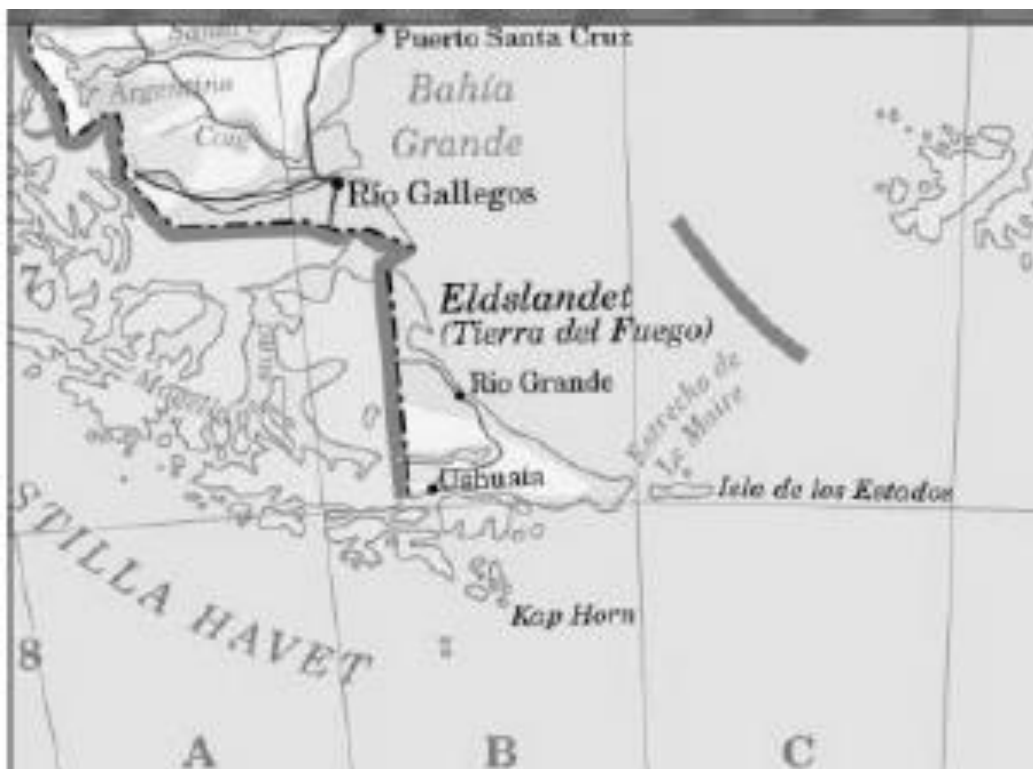
Sockertoppen i Rio

Eldslandet

14 januari 1769 ankrade "Endeavour" i sundet mellan Eldslandet och Staten Island. Man mottogs vänskapligt av infödingarna och tillbringade här sex dagar. Glaciärer och snöklädda bergstoppar lockade Solander och Banks med följeslagare till en expedition för att studera den alpina floran. Efter månader ombord var konditionen dålig och äventyret var nära att kosta Solander livet.

Uppe på berget samlade männen växter till sent på kvällen, tills drivande snö och sträng nattkyla tvingade dem neråt igen. Men kölden tilltog och flera blev utmattade. Solander lade sig ner i snön och riskerade att frysa ihjäl. Sällskapet lyckades så småningom förmå honom att ta sig till en lägereld som man gjort upp. Där tillbringades natten. Två män hade då omkommit.

På morgonen lyckades man ta sig till skeppet.

Tahiti

Det egentliga målet för denna vetenskapliga expedition var Tahiti, där de medföljande forskarna skulle studera planeten Venus, när den passerade solen, vilket var en mycket ovanlig händelse. 11 april 1769 nådde "Endeavour" Otaheite - nuvarande Tahiti. Mottagandet blev mycket vänskapligt. De följande dagarna färdades man i små båtar längs kusten, gick iland och besökte byar och inbjöds till festmåltider. Tahitiernas sexuella frihet lockade en stor del av besättningen att inleda förhållanden med de vackra kvinnorna på ön.

Efter några dagar reste vetenskapsmännen tält på land och började bygga ett fort. De fick hjälp av invånarna och kunde sova iland. När fortet var klart samlades allt fler infödingar i kanoter runt skeppet, och kapten Cook lät avfyra skeppets kanoner för att avskräcka infödingarna från att inta skeppet. Venusobservationerna utfördes och Solanders sällskap ägnade sig åt att samla växter och bevittna brottningsmatcher, fruktbarhetsriter, danser och begravningsceremonier. I ord och bilder nedtecknade de tahitierna sedvänjor. Solander intresserade sig särskilt för den matnyttiga **brödfrukten**.

Tre månader stannade expeditionen vid Tahiti. Man utforskade också en del av Sällsöarna. När Cook avseglade därifrån bröt han det förseglade brevet med tilläggsorder från brittiska Amiralitetet. Där instruerades kaptenen att segla ända till 40° Syd och ta alla nyfunna landområden i besittning för brittiske konungens räkning.

Det astronomiska observationsfort som Cook lät uppföra på Tahiti

Nya Zeeland

8 okt. 1769 steg Solander, Banks, Cook m. fl. iland på Nordön i nuvarande Poverty Bay. Maorierna i byn på stranden var fientliga. Marinsoldater som gått iland anfölls. De avfytrade gevärsskott och en maorier blev dödad. Flera försök att få fredlig kontakt med de talrika infödingarna slutade olyckligt. Totalt dödades fem maorier. Resan gick först söderut, men sen vändes Endeavour och seglade norrut nära kusten. Mottagandet skiftade på olika ställen. Solander besökte byar, där han blev mottagen med nyfikenhet och vänlighet, men ibland blev skeppet angripet av stridslystna infödingar i kanoter. Andra gånger däremot kom de med mängder av fisk till det engelska skeppet. I Bay of Islands tvingades Solander en gång att stoppa ett angrepp med ett hagelskott, som fällde en maorihövding.

Maori

Det tog tre månader att segla runt hela Nordön. Därifrån styrde man in i sundet som skiljer Nordön från Sydön. Endeavour ankrade i Ship Cove, som blev Cooks bas under hans två senare färder till Nya Zeeland. Därifrån följdes kusten söderut. Vid Sydöns spets fick en liten ö namnet Solander Island. När Sydön rundats efter ytterligare tre månader, lämnade Solander den 31 mars Nya Zeeland med sina botaniska fynd. Cook hade lyckats med konststycket att göra en nästan exakt karta.

Australien

Kapten Cook satte nu kurs västerut för att kartlägga den östra kusten av den outforskade kontinent som kallades Terra Australis. Holländare hade redan lagt beslag på den västra kusten som de kallade Nya Holland.

Den 19 april 1770 kom Endeavour till Point Hicks och följde sedan kusten norrut. På grund av surfvågorna kunde man inte landstiga, förrän man kom till en skyddad havsvik, som fick namnet Botany Bay, på grund av den rikedom botaniska nyheter, den gav Solander. Viken inramas av två uddar mitt emot varandra, Cape Solander och Cape Banks.

Färden fortsatte längs kusten innanför Stora Barriärrevet. Här gick skeppet på grund och koraller rev upp hål i skeppets botten. Man var tvungen kränga upp skeppet i mynningen av en flod, som fick namnet Endeavour River. Här reparerades skeppet i sju veckor och Solander fick gott om tid att studera växter och djur och söka kontakter med infödingarna. Aboriginerna var ömsom fientliga, ömsom vänskapliga eller helt likgiltiga för främlingarna.

Navigeringsutrymmet blev allt trängre innanför revet. Den 21 augusti rundades en landtunga och man kom in i ett sund, som numera heter Endeavour Strait. Norrut fanns Nya Guinea. Cook förklarade att hela östra sidan av kontinenten skulle vara engelskt territorium under namnet Nya Södra Wales.

Under dessa fyra månader hade Solander insamlat och beskrivit en väldig mängd dittills okända växter. Han hade också studerat okända djur, som känguru, flygande rävar, kakaduor, nya fiskar, skaldjur och insekter.

Nya Guinea

Torres sund är grunt och fullt av rev och holmar. Norr om det ligger ön Nya Guinea. Det var svårt att komma nära ön med skeppet, så Solander, Banks och en del av besättningen rodde mot stranden, men måste ändå vada sista biten. När de vandrade längs stranden angreps de av infödingar med spjut och andra vapen och länge förföljde dem när de återvände till skeppet. Man seglade då vidare för att få tag på vatten och proviant.

*Urinvånare på
Nya Guinea*

Holländska Ostindien

Nuvarande Indonesien var holländskt territorium. Efter att ha passerat Timor ankrade man vid ön Sawu. Med hjälp av vänligt sinnade infödingar fann man en vik, där man kunde gå iland för att skaffa mat. Den lokala rajan bjöd på middag med trettiosex rätter. Där var Solander närvarande. Den holländske residenten var besvärlig att förhandla med, men till slut lyckades man byta till sig proviant och vatten. Endeavour stävade vidare mot Java. I dess huvudstad Batavia (nuvarande Jakarta) hoppades man få holländske guvernörens tillstånd att reparera skeppet och skaffa nya segel.

Man anlände till Java i början av oktober. Under den första veckan gjorde Solander flitigt exkursioner i trakten, men Batavia var ingen hälsosam plats och redan andra veckan blev många besättningsmän sjuka och flera dog. Även Solander blev mycket sjuk. Trots att han flyttades ut på landsbygden och sköttes av anställda malajiska sköterskor var han nära döden, men repade sig. Även Cook och Banks insjuknade. På grund av de många sjuka måste Endeavour bli kvar i Batavia en månad efter att det var färdigt reparerat.

Det är okänt om Solander hade med sig några växter från dessa öar, men han har i manuskript beskrivit 151 nya växter och urskilt 15 växtsläkten.

Kapstaden

Under seglingen mot Godahoppsudden avled de båda tecknarna Parkinson och Spöring, så de växter som insamlades under resten av resan blev inte avbildade då. Tiden 14 mars - 14 april 1771 låg Endeavour för ankar i Kapstaden och under halva den tiden låg Solander till sängs med häftig feber och magsmärtor. Insamlandet av växter blev därför begränsat. Det var bittert för Solander, för just besök i detta blomsterparadis hade han längtat efter och i god tid förberett sig för. Han hade redan 1765 katalogiserat alla växter från Sydafrika som fanns i British Museum.

Kapstaden var vid denna tid en holländsk stad, uppbyggd som provianteringsstation för ostindienfarare. Det var en vacker och välbyggd stad med blomstrande trädgårdar och ett nät av breda gator.

Taffelberget

Sankt Helena

Färden gick vidare mot Sankt Helena, en tropiskt grönskande ö, som tillhörde britterna. Här fick Solander och hans vänner bara två dagar på sig att botanisera. De hann färdas runt på större delen av ön och samlade växter. De hann också notera några arter inom både flora och fauna, som finns endast på denna ö. Solander intresserade sig speciellt för en sorts ebenholtsträd, som tydligen höll på att dö ut.

Från Sankt Helena seglade Endeavour i sällskap med tolv ostindienfarande skepp. Den 12 juli 1771 ankrade skeppet i England. Då hade jorden runt seglats varat i två år och nio och en halv månad. Av de 94 män som seglat ut hade 38 avlidit.

Solander gjorde ett tacksägelseoffer till Svenska kyrkan i London.

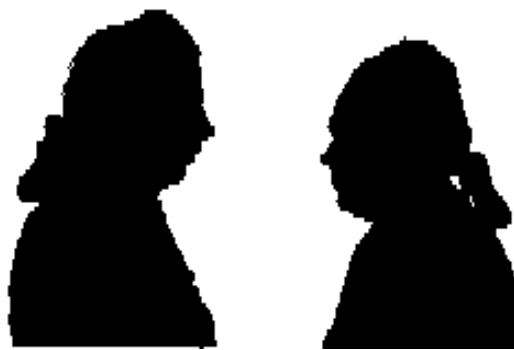
Tillbaka i London

När de återvände till London mottogs Solander och Josef Banks som hjältar. De blev eftertraktade berömdheter i societetslivet och mottogs i audiens hos den brittiske konungen. Botanister och zoologer från hela världen besökte dem.

Redan vid hemkomsten började planering för nya expeditioner till Söderhavet med kapten Cook. Men Banks hade orimliga krav på utrymme på skeppet för sig, sina upppassare och vetenskapsintresserade vänner. När dessa krav inte gick att tillfredsställa, vägrade han att följa med Cook. Han ordnade i stället en forskningsfärd till Island för sig och sitt sällskap. Den främste vetenskapsmannen på denna resa var Solander.

Solander blev engelsk medborgare och tillbringade resten av sitt liv i London, sysselsatt med vetenskapligt arbete. Hans omfattande och minutiöst detaljerade beskrivningar av växter och djur hann aldrig publiceras. De finns bevarade i manuskript, men trycktes inte. De kom istället att bli grundläggande för andra botanisters arbete och forskning.

Daniel Solander avled den 13 maj 1782 efter ett slaganfall. Hans grav finns på en kyrkogård i Woking i Sussex.

Siluettbild av Banks och Solander

Islandsresan

12 juli 1772 avgick briggen "Sir Lawrence" mot Island. Ombord fanns förutom Solander och Banks tre andra svenskar, tre tecknare och flera tjänare samt besättningen. Solander hade hört av andra linnélärjungar, att ön hade intressant natur och landskap, men ännu var mycket lite vetenskapligt utforskad.

Vid seglatsen längs västra kusten av Storbritannien besöktes De Inre Hebriderna under två veckor. Man undersökte geologiska formationer, ruiner och forntidslämningar.

Sjöresan mot Island blev stormig, men efter tolv dygns besvär var man framme. Sedan Solander lyckats övertala skräckslagna isländska fiskare att lotsa skeppet i land, kunde man ankra utanför Reykjavik i Hafnafjörður. Där mottogs de av stiftsamtmannen (landshövding över Island som tillhörde Danmark).

Landskapet var ett brungrått kalt lavaområde utan träd och grönska, omgivet av snöklädda berg och med vulkanen Snaefellsjökul i bakgrunden. Det fanns inte mycket att upptäcka för en botanist som Solander. Man ägnade sig i stället åt att studera geologi, effekterna av vulkanisk aktivitet, byggnation och folkliv.

Solanders språkkunskaper och skandinaviska bakgrund gjorde det lätt för honom att tala med islänningarna. Han bevistade en gudstjänst i den lilla träkyrkan och gjorde en utfärd till den grönskande ön Videy.

Islänningarna levde mycket enkelt i sitt karga land. I Reykjavik fanns några få trähus. Resten av bebyggelsen utgjordes av de små torvhus som var vanliga på ön.

Isländska torvhus som varit vanliga ända in i vår tid.

Staden hade ca tvåhundra invånare. Man färdades till häst efter rödade leder. Säd var svårt att odla. Folket levde på fiske och fårskötsel.

Expeditionens främsta syfte var att besöka vulkanen Hekla. Man red till Thingvellir, den urgamla tingsplatsen, där islänningarna fortfarande höll sina ting utomhus. Sällskapet undersökte märkliga grottor och sov i tält vid Laugarvatn, där man kokade sin mat i en het källa. En dag tillbringade man vid de heta källor, där Geysir kastar sin vattenstråle 92 fot upp i luften. Man övernattade även i biskopssätet Skalholt. Sedan man färjats och vadat över två floder, såg man vattenfallet Gullfoss.

Framme vid Heklas fot övernattade man i tält. Uppför berget kunde man rida en bit, sedan måste man klättra till fots i många timmar. Vädret var rykande storm, snöfall och sträng kyla. På många ställen strömmade het ånga över männen, så att kläderna förvandlades till ispansar. Solander tog sig ej ända upp till högsta toppen, vilket flera andra gjorde, men fick ändå ett outplånligt intryck av naturens obarmhärtighet, som präglade livet på ön.

Återstående tid på Island ägnade man sig åt folklivsforskning och umgänge och provade på "besynnerliga" måltider med surnade, jästa och torkade livsmedel.

På hemvägen stannade man ett tag på Orkneyöarna, där det bl.a. fanns ruiner av druidtempel och stenåldersgravar.

Det botaniska resultatet av resan var inte stort. De flesta växterna var redan kända och beskrivna. Man hade funnit dvärgbjörkar, lavar, mossor, olika grässlåg och alger. Men man hade med sig en anseelig mängd av geologiskt material och fossiler. Dessutom hade man många teckningar av gårdar, bostäder, redskap och dräkter. Expeditionen hade också fått gamla handskrifter av dikter och sagor.

Källor

- Danielsson, Bengt: Bengt Danielsson i Söderhavet BBB 1986
- Duyker, Edward: Nature's Argonaut The Minegunyah Press
1998
- Tingbrand, Axelsson m.fl.: Daniel Solander 1733 –1782
(Piteå kommuns kulturnämnd, Skrifter
1983)
- Tingbrand, Per: Ett antal artiklar i Piteå Segelsällskaps års
skrift Sjørullan under 1980-talet och
1990-
- Wallström, Tord: Svenska Upptäckare, BBB 1983

Solanderföreningen
The Solander Society

www.danielsolander.se

Stöd
Solanderföreningen!

Bli medlem!

Avgift 50:-/år
Bankgiro 5256-6478

Teckning på häftets framsida : Bryngel Domeij